

ФІНАНСИ, ПОДАТКОВА СИСТЕМА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 336.717.3

СУТНІСТЬ ДЕПОЗИТНОГО РИНКУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ

Дубина М.В. , к.е.н.
Тарасенко О.О.

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів

У статті проведено дослідження теоретичних засад функціонування депозитного ринку. Метою статті є ідентифікація сутності депозитного ринку та визначення особливостей його функціонування в Україні. У відповідності до мети дослідження було визначено сутність дефініції „депозитний ринок” через поєднання двох економічних категорій: „депозит” та „ринок”. Запропоновано депозитний ринок розглядати у межах ресурсного підходу як простір, у межах якого встановлюються відносини між депозитними установами, які мають право залучати фінансові ресурси інших економічних установ у власне управління, та власниками таких коштів, які тимчасово бажають їх розмістити з метою отримання додаткового доходу та збереження їх у майбутньому. У роботі було використано такі методи наукового дослідження, як синтез, аналіз, порівняння, метод групування, системний підхід. В статті також наводиться візуальна модель депозитного ринку, де визначено суб’єкти ринку, які виокремлено у дві групи: клієнти (домогосподарства, суб’єкти господарської діяльності, держава та інші депозитні установи) та депозитні установи (банківські установи, кредитні спілки, ломбарди), а також описано взаємовідносини між ними. Виявлено основні особливості функціонування депозитного ринку в Україні.

Ключові слова: депозит, ринок, депозитний ринок, фінансовий ринок, вклад, депозитний сертифікат

UDC 336.717.3

THE DEPOSIT MARKET ESSENCE AND PECULIARITIES OF ITS FUNCTIONING

Dubyna M., PhD in Economics
Tarasenko O.

Chernihiv national university of technology

Investigation of the theoretical principles of the deposit market functioning was conducted in the article. The aim of the article is identifying the deposit market essence and specifying the peculiarities of its functioning in Ukraine. In accordance with the purpose of investigation the definition essence „the deposit market” was specified by means of combining two economic categories: „the deposit” and „the

market”’. It was suggested to consider the deposit market within the resource approach as space within which the relations between the deposit institutions that have right to attract the financial resources of other economic entities in own management and the owners of such funds that have the desire to temporary deposit them with the purpose to get the additional income and there value preserve in future, were established. Such the scientific researches as synthesis, analysis, comparing, grouping method, system approach were used in the article. As well the visual model of the deposit market is provided in the article in which the market entities are defined. Those entities are separated into two groups in the article: the clients (households, economic entities, state and other deposit institutions) and the deposit institutions (the bank institutions, the credit unions, the pawnshops) as well as the relations between them were described. The main peculiarities of the deposit market functioning in Ukraine were found out.

Keywords: The deposit, the market, the deposit market, the financial market, deposit, the deposit certificate.

Актуальність проблеми. Депозитний ринок є важливою складовою розвитку фінансового ринку країни та її економіки загалом. Окреслений ринок є тим простором, у межах якого взаємодіють економічні суб’єкти, які мають тимчасово вільні фінансові ресурси та депозитні установи, які їх залучають у свою власність. Ефективність формування інституціональної платформи забезпечення сприятливих умов розвитку окреслених процесів взаємодії є важливою передумовою формування належних засад розвитку всього фінансового ринку, забезпечення його гармонійного функціонування.

Депозитний ринок за своєю природою є ринком, у межах якого формуються обсяги залучених фінансових ресурсів, які згодом через механізми трансформації перетворюються у кредитні та інвестиційні ресурси для розвитку окремих сфер та секторів національної економіки. Саме така важлива значимість даного ринку вимагає застосування сучасних методів дослідження до усвідомлення його сутності, визначення меж такого ринку, властивостей, закономірностей розвитку, що у підсумку дозволить поглибити теоретичний базис функціонування депозитного ринку для практичного використання отриманих знань у процесі його реформування та активізації розвитку.

Аналіз останніх наукових досліджень. Депозитний ринок як складна макросистема не може функціонувати окремо від решти структурних компонентів фінансового ринку. Така ситуація обумовлює

важливість пізнання також і фінансового ринку як об'єкта наукового дослідження. Окреслений ринок на сьогодні активно вивчається вітчизняними та іноземними науковцями, до числа яких варто віднести наступних: Абакуменко О.В., Антонюк О.І., Буднік М.М., Васильєва Т.А., Дмитрусенко К.О., Еш С.М., Коваленко Ю.М., Козьменко О.В., Козьменко С.М., Лук'янов В.С., Михальський В.В., Никитенко О.К., Химич І., Школьник І.О. та ін.

Депозитний ринок як окремих сегмент фінансового ринку і окрема сфера досліджень зустрічається у наукових працях Алексеєнко М.Д., Базилжанової А.С., Врублевського О., Діденко І.В., Зимовця В.В., Кобушко І.М., Міщенко В.І., Тарасової І.Ю. та ін. вчених.

Проте, незважаючи на численні наукові напрацювання у сфері дослідження фінансового ринку та його окремого сегмента – депозитного ринку, не до кінця вичерпно дослідженими залишаються питання ідентифікації сутності депозитного ринку, визначення його меж, особливостей взаємодії з іншими компонентами фінансового ринку; досить дискусійними є питання з'ясування основних фінансових інструментів, що варто відносити до інструментів даного ринку.

Метою статті є ідентифікація сутності депозитного ринку та визначення особливостей його функціонування в Україні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Важко уявити розвиток економіки держави у сучасних умовах без формування належних засад функціонування фінансового ринку. Вченими вже емпірично підтверджена кореляція між рівнем економічного розвитку країни та розвитком її фінансового ринку. Саме тому, питання активізації інвестиційних процесів в країні з метою підвищення доступності фінансових ресурсів для суб'єктів господарської діяльності завжди йдуть у взаємозв'язку із розвитком фінансового ринку як окремої макросистеми. З іншого боку, така система також є складовою національного господарства і завжди її розвиток призводить автоматично до певного зростання національної економіки.

Фінансовий ринок також є поняттям абстрактним і містить у собі певну сукупність різних за природою, проте об'єднаних спільними ознаками інших ринків. Фінансовий ринок, на наше переконання, варто розглядати як сукупність економічних відносин, що виникають між його учасниками (продавцями, покупцями) у процесі реалізації та придбання фінансових активів на взаємовигідній основі узгодження їх інтересів та задоволення потреб.

Варто зауважити, що більшість науковців на сьогодні не виділяють депозитний ринок у окремих сегмент фінансового ринку, а у крайньому

випадку відносять його до грошового ринку, який розглядають як окрему складову фінансового ринку. Така ситуація, насамперед, обумовлена запровадженням концептуального підходу до ідентифікації окремих частин фінансового ринку на основі їх базового фінансового активу, що використовується на таких ринках економічними суб'єктами. Зокрема, на депозитному ринку відбувається обіг грошей в готівковій та безготівковій формі, саме тому цей ринок відносять до грошового ринку. Проте, як слушно зазначає Діденко І.В., депозитний ринок можна назвати одним із неофіційних сегментів фінансового ринку. Такий статус автор йому присвоїла тому, що, за її словами, багато науковців взагалі не виділяють дане поняття як окремий ринок [4, с. 73].

Така дискусійна ситуація вимагає конкретизації сутності депозитного ринку як економічної категорії та ринку, де створюється фінансова база подальшого формування кредитних та інвестиційних ресурсів. Дефініція „депозитний ринок” за своїм змістом формується на основі синтезу двох економічних категорій „депозит” та „ринок”. Розглянемо їх більш детально із урахуванням отриманого результату і спробуємо ідентифікувати сутність депозитного ринку.

Отже, враховуючи численні наукові концепції трактування категорії „депозит”, які на сьогодні можна зустріти у науковій літературі, розглянемо її сутність більш детально. Загалом, слово „депозит” запозичене в західноєвропейських мовах в середині XVII ст. і означає грошовий вклад в банку на певних умовах. Первинне значення слова в латинській мові: *depositum* – віддане на зберігання: *de* - від, рух від, убік; друга частина слова - *ponere* - класти, поміщати, стверджувати [1, с. 13].

Таким чином, початкова форма змісту окресленої категорії завжди була пов'язана з рухом певного обсягу фінансових ресурсів для їх подальшого зберігання. Варто зауважити, що подібні операції проводилися вже у часи існування стародавніх країн Сходу, в Античній Греції та Римі. Тобто, історія розвитку депозитних операцій сягає своїм початком часів зародження суспільств та виникнення держав. Звичайно, в ті часи не існувало окремих фінансових установ сучасного типу, які б надавали депозитні послуги, а вклади приймали храми, фізичні особи, міняйли і т.д.

Економічна сутність депозиту, яка полягає у необхідності передачі фінансових ресурсів від одного суб'єкта до іншого, завжди обумовлювалася двома об'єктивними чинниками: для власників коштів – це постійне бажання отримати додатковий дохід за рахунок надання

власних ресурсів у користування іншим економічним суб'єктам; для позичальників коштів – бажання отримати додатковий дохід на різниці між вартістю залучення коштів та їх вартістю, яка формувалася у результаті подальшого використання таких коштів. Фактично окреслені передумови є об'єктивними і постійно виконують роль стимулюючих чинників формування та розвитку депозитних операцій.

У більшості випадків депозит розглядається через використання ресурсного підходу до трактування цієї дефініції. Сутність такого підходу полягає у ідентифікації змісту категорії через зазначення основного ресурсу, який лежить в основі тих операцій та дій, що така категорія описує та пояснює. Загалом, депозити розглядаються як сукупність коштів, тобто фінансових ресурсів, обсяг грошей в різних варіаціях існування їх форм. У переважній більшості нормативно-правових актів використовується ресурсний підхід до ідентифікації сутності депозиту. Проте, існують також певні протиріччя у їх трактуваннях. Зокрема, у Законі України „Про банки і банківську діяльність” зазначається вичерпно, що депозит – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [5]. Проте, вже у Законі України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” надається таке визначення: вклад – кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які залучені банком від вкладника (або які надійшли для вкладника) на умовах договору банківського вкладу (депозиту), банківського рахунку або шляхом видачі іменного депозитного сертифіката, включаючи нараховані відсотки на такі кошти [6], що значно розширює вже межі депозиту як економічної категорії за рахунок включення до його змісту та сутності також депозитних та ощадних сертифікатів.

Окреслене протиріччя також спостерігаємо і серед наукових робіт. Більшість з них відзначають досить розпливчато, що депозит – це грошові кошти, які внесені у банк клієнтами, зберігаються на їх рахунках і використовуються відповідно з укладеною угодою і банківським законодавством. Проте, наприклад, Гончаров С.М. та Кушнір Н.Б. у структурі депозиту виділяють дві позиції: 1) грошові суми, внесені на зберігання у кредитні установи, за якими вкладникам

виплачується певний процент; 2) цінні папери, внесені на зберігання у кредитні установи [5].

Отже, враховуючи вищенаведене та представлені тлумачення, вважаємо, що найбільш доцільним є наступне визначення поняття „депозит”: депозит – це грошові кошти у готівковій чи безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які внесені вкладниками до депозитної установи на договірних засадах на умовах платності, повернення вкладу, строковості (або настання визначених у депозитному договорі умов) відповідно до законодавства України [7].

Тобто, у даній роботі також застосовуємо ресурсний підхід до ідентифікації окресленої категорії. Проте, операції із цінними паперами, які дозволяють залучати кошти економічних суб'єктів, на наше переконання, не варто відносити до депозитів. Зазначену позицію ми вважаємо доцільною, оскільки наш висновок будуємо на ідентифікації сутності та детальному розгляді джерел формування ресурсної бази комерційного банку як окремого суб'єкта господарювання. Зокрема, якщо застосувати системний підхід до визначення та групування всіх можливих джерел формування фінансових ресурсів комерційним банком, то у підсумку проведення такого аналізу можна стверджувати про існування трьох класичних напрямків залучення таких коштів.

Операції, які пов'язані із реалізацією депозитних операцій відносяться до операцій із залучення коштів економічних суб'єктів, у межах яких депозитна установа сама пропонує ринку власні умови, на котрих вона згодна залучати фінансові ресурси. Операції із випуску депозитних та ощадних сертифікатів відносяться до операцій із запозичення коштів депозитними установами і реалізуються ними на умовах, які пропонує ринок, тобто інші економічні суб'єкти. Окреслена принципова відмінність і не дозволяє операції із вказаними видами сертифікатів відносити до депозитів. Отже, при розгляді депозиту як економічної категорії увагу, насамперед, будемо фокусувати на ресурсному аспекті цієї дефініції та готівковому і безготівковому способах передачі такого ресурсу.

Депозит, на наше переконання, як економічну категорію, варто розглядати як обсяг грошових ресурсів, що перебувають у готівковій або безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, та знаходяться у власності одного економічного суб'єкта, який бажає та може передати ці кошти у тимчасове користування депозитній установі,

яка має право приймати ці ресурси, на умовах поверненості, строковості, платності, своєчасності.

Формування умов для забезпечення дотримання окреслених принципів дає змогу сформувати міцну основу розвитку депозитного ринку та постійно підвищувати довіру між клієнтами у процесі руху фінансових ресурсів. Розглянемо для остаточної ідентифікації сутності категорії „депозитний ринок” зміст дефініції „ринок”. Ринок у межах даної роботи будемо розглядати як сукупність економічних відносин, що виникають між його учасниками у процесі реалізації товарів та послуг на взаємовигідній основі узгодження їх інтересів та задоволення потреб [8]. Оперуючи окресленою категорією, визначимо зміст дефініції „депозитний ринок” (рис. 1).

Загалом, депозитний ринок – це частина фінансового ринку, де відбувається встановлення взаємовідносин між суб’єктами господарювання, недепозитними і депозитними інститутами з приводу розміщення і мобілізації тимчасово вільних фінансових ресурсів на певних умовах з метою отримання додаткового доходу у вигляді нарахованих відсотків чи інших виплат [4, с. 76].

У більшості випадків погоджуємося із наведеним трактуванням депозитного ринку, проте, на наше переконання, його сутність виражено виключно з позиції власника тимчасово вільних коштів, який бажає отримати додатковий дохід. Проте, з позиції депозитної установи це вже не дохід, а витрати, а отже у різних економічних суб’єктів мотиви до здійснення депозитних операцій різні, проте у запропонованому твердженні вони не відображаються.

Базилжанова А.С., Зіязієва Л.Р. пропонують депозитний ринок розглядати як систему відносин, що складаються в процесі залучення фінансових ресурсів депозитними установами [2]. Проте, автори не уточнюють перелік установ, які варто відносити до депозитних, а тому окреслене трактування не дає вичерпного розуміння сутності депозитного ринку загалом. Враховуючи проведений аналіз категорій „депозит” та „ринок” вважаємо, що депозитний ринок варто розглядати як простір, у межах якого встановлюються відносини між депозитними установами, які мають право залучати фінансові ресурси інших економічних установ у власне управління, та власниками таких коштів, які тимчасово бажають їх розмістити з метою отримання додаткового доходу та збереження їх вартості у майбутньому. Схематично схему депозитного ринку візуалізовано на рис. 1.

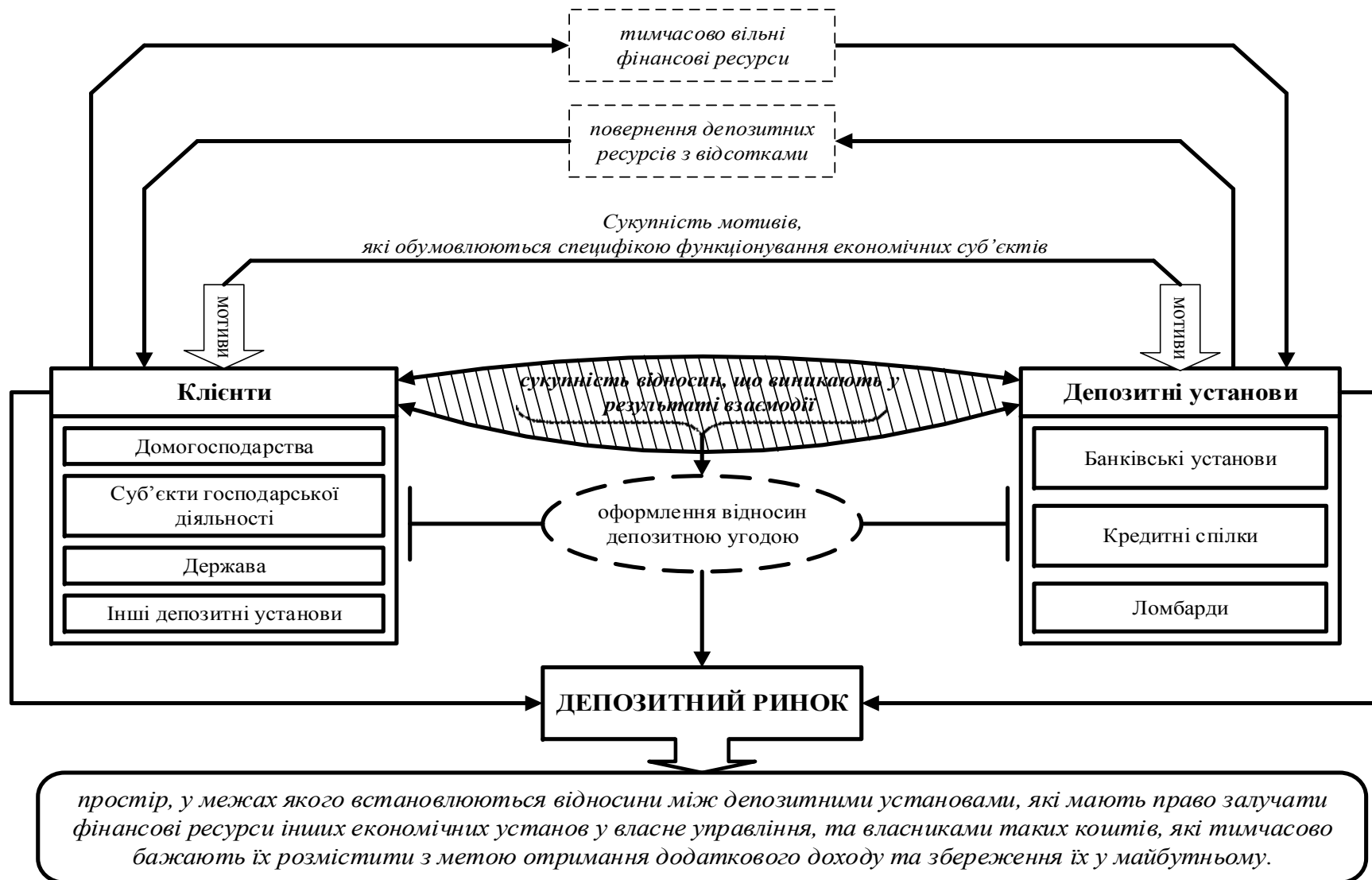

Рис. 1 Модель депозитного ринку України

Джерело: складено авторами

Розглянемо наведену модель більш детально. Отже, на депозитному ринку може взаємодіяти досить широкий спектр різних економічних суб'єктів. Більш того, самі депозитні установи також можуть виступати клієнтами інших депозитних установ і користуватися їх послугами. Така ситуація лише ускладнює процес пізнання особливостей розвитку депозитного ринку та дослідження руху грошових ресурсів у цій системі. До основних клієнтів депозитних установ варто віднести наступних:

1) домогосподарства, окремі фізичні особи – суб'єкти, які формують свої тимчасово вільні кошти у результаті ведення заощадливої поведінки та невитрачання всіх зароблених грошей; у переважній більшості розвинутих країн домогосподарства складають основу процесу формування інвестиційного ресурсу в країнах для їх подальшого розвитку;

2) суб'єкти господарської діяльності – підприємства, у результаті діяльності яких їх власники змогли отримати тимчасово непотрібні фінансові ресурси та вирішили їх використати для формування доходів від фінансової діяльності;

3) держава (центральні та місцеві органи влади, державні підприємства) – досить потужний учасник депозитного ринку, на якому може себе вести як позичальник через банківські та інші депозитні установи, і як клієнт, розміщуючи тимчасово вільні ресурси органів влади та державних підприємств на рахунках інших депозитних установ (які також можуть бути державними або приватними);

4) інші депозитні установи – звичайно цю категорію учасників депозитного ринку варто віднести до другої групи суб'єктів господарської діяльності, проте, особливості їх функціонування у межах такого ринку дають підстави виділити їх в окрему групу установ, які можуть виконувати бінарну роль на депозитному ринку:

– як позичальники – залучаючи кошти інших економічних суб'єктів;

– як клієнти – частково надаючи фінансові ресурси у розпорядження депозитним установам.

Всі окреслені установи та учасники депозитного ринку взаємодіють між собою під тиском різнобічних чинників, мотивів та бажань, які зумовлюються їх специфікою функціонування. У будь-якому випадку, на депозитному ринку можна спостерігати значну сукупність відносин, що виникають у результаті руху фінансових ресурсів від їх власників до депозитних установ.

Таким чином, до особливостей функціонування депозитного ринку в Україні варто віднести наступне: превалювання діяльності банківських установ на даному ринку; значно підвищені ставки за депозитними продуктами у порівнянні з депозитними ринками інших розвинутих країн; підвищені ставки за депозитними продуктами кредитних спілок у порівнянні з подібними продуктами комерційних банків; наявність гарантування вкладів фізичних осіб, що були надані комерційним банкам; відсутність розширення системи гарантування вкладів фізичних осіб, що вклали свої кошти до кредитних спілок; наявність низьких ставок за депозитними продуктами, що пропонують комерційні банки із значною часткою іноземного капіталу.

Висновки. У даній науковій роботі проведено дослідження теоретичних засад функціонування депозитного ринку. Зміст дефініції „депозитний ринок” було досліджено через синтез двох економічних категорій: „депозит” та „ринок”. Основна увага була сконцентрована на пізнанні сутності дефініції „депозит”, що було реалізовано через дослідження наявних підходів до її трактування. У підсумку запропоновано депозит розглядати як грошові кошти у готівковій чи безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які внесені вкладниками до депозитної установи на договірних засадах на умовах платності, повернення вкладу, строковості (або настання визначених у депозитному договорі умов) відповідно до законодавства України.

Депозитний ринок розглядається як простір, у межах якого встановлюються відносини між депозитними установами, які мають право залучати фінансові ресурси інших економічних установ у власне управління, та власниками таких коштів, які тимчасово бажають їх розмістити з метою отримання додаткового доходу та збереження їх у майбутньому. Наводиться його візуальна модель та деталізуються основні суб'єкти та взаємовідносини між ними у межах окресленого ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексеенко М.Д. Банківська послуга та її економічна сутність / М.Д. Алексеенко, А.В. Ярова // Фінанси, облік і аудит. – 2012. – № 20. – С. 9-15.
2. Базылжанова А.С. Анализ депозитного рынка республики Казахстан [Электронный ресурс] / А.С. Базылжанова, Л.Р. Зиязиева. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/17_APSN_2013/Economics/1_141367.doc.htm

3. Гончаров С. М. Глумачний словник економіста / С. М. Гончаров, Н.Б. Кушнір; за ред. проф. С. М. Гончарова. – К. : Центр навчальної літератури, 2009. – 264 с.
4. Діденко І.В. Науково-методичний підхід до визначення депозитного ринку, його ролі та місця у структурі фінансового ринку / І.В. Діденко // Вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1 (36). – С. 72-76.
5. Закон України „ Про банки і банківську діяльність” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/print1449398772555612>
6. Закон України „Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>
7. Ільчук В.П. Еволюція становлення та розвитку депозитних операцій / В.П. Ільчук, О.О. Прокопенко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету, 2013. – № 4(70). – С. 412-420.
8. Шкарлет С.М. Особливості застосування когнітивного підходу до ідентифікації сутності ринку фінансових послуг / С.М. Шкарлет, М.В. Дубина // Економічний часопис. – 2016. – № 3-4 (2). – С. 70-74.